

AUTOETNOGRAFSKO U LITERARNOM

Lidija BAJUK, *Kao ruža, kao zvijer, dragi moj Flaubert*, Mala knjižnica Društva hrvatskih književnika, DHK, Zagreb, 2016., 144 str.

Knjiga priča Lidije Bajuk *Kao ruža, kao zvijer, dragi moj Flaubert* – četvrta u nizu autoričnih proznih knjiga (*Z mojga srca ružica*, 1995.; *Kneja* 1999.; *Kneja, vilinska šuma*, 2002.), pokazuje novo lice etnoglazbenice, književnice i znanstvenice (etnologinje i antropologinje, doktorandice hrvatske kulture na Filozofskom fakultetu u Zagrebu). Novo je to lice utoliko što na jednom mjestu objedinjuje sve navedene uloge autorskim potpisom Lidije Bajuk. Na to upućuje već vremenski raspon nastanka ovih proznih tekstova složenih u zbirku kronološkim redom, onako kako su nastajali. Ti tekstovi, koje autorica naziva neutralnim terminom „priče“ nastajali su naime kroz gotovo tri desetljeća, čime su oni raniji kao svjedoci prošloga dobili novu priliku tekstualizacije u zrcalno nostalgličnoj distanci, ali su i kao posijano sjeme ili prisutnost budućega dočekali nove plodove. U nepovjerenju prema monolitnom sustavu, kao obliku kontrole nad životom, autorica je nanizala tekstove hibridnog žanrovskog i tematskog sastava posudivši od objektivnog fenomenološkog izvantekstualnog vremena i *kronos* i *logos* kao hermeneutičku nit kojom u konačnici sve stvari kao znakovi sjedaju na svoje mjesto: „Jer ja jesam. Znakovi, rime, metafore, praznine... povijesna su kategorija“, izriče autorica u proslavnom tekstu. Kronološki poredak priča ujedno je i paradigmatička ili kompozicijska autobiografska figura: „One (priče) su svjedoci mene u vremenu i vremena u meni. Poredala sam ih kronološki, onim redoslijedom kako su nastajale. Ne odričem ih se, mada me izdajnički napuštaju nauštrb drugih, nenapisanih.“

Knjiga priča

Gledajući strukturno većina tekstova priliježe uz široku metažanrovsku oznaku priča u kojima se narativne jezgre refiguriraju ili bivaju prefigurirane tradicijskim i mitsko-arhetipskim supstratima. Tako već prva priča (*Brojalica o smrti*) započinje usmenom dječjom brojalicom koja još nije nestala iz kolektivne memorije (*Prva ura tuče; Smrt bijela kosi...*) otkucavajući ledenim korakom ritam ljubavne priče u kojoj se kraj naslanja na početak, početak na kraj i tako ukруг. Ljubavna je to priča naratorskoga lika (pripovjedačice u *Ich*-formi) u imaginarno-snovitim paralelama s ljubavnom pričom mladoga

para s akvrela na zidu antikvarnice i ljubavnom pričom slučajnog posjetitelja, čiji dnevnik pseudodokumentaristički uokviruje naraciju. Igre dvojnika/suparnika u raznolikim pretvorbama iz reda naravnih i/li nadnaravnih (folklornih) bića (antropomorfnih, zoomorfnih i fitomorfnih; zemljanih, zračnih i vodenih) u liminalnim pripovjednim situacijama (realnim i irealnim) nastavljaju se i u sljedećim prozama (*Proljeće*, *Parabola o gladijatorima sna*, *Draus*, *Ptica*, *Slučaj*, *Rašomon*), a folklorni tekst kao prototekst, intertekst, kontekst ili tekstura premješta fikcijsko u arhetipski zbiljsko.

Vremensko-prostorna koherentnost i koliko-toliko dosljedna sukcesivnost pripovijedanja značajke su tek manjeg broja priča (*Slučaj*, *Bosanski rašomon*, *Luterij*) dok je dominantniji predmetnotematski simultanizam koji prati žanrovska i stilska hibridizacija. U narativno tkivo uključeni su mali eseji, dnevnički zapisi (fikcijski i/li zbiljski), anketni listići, pisma, leksikonske i leksikografske natuknice, bilješke s predavanja, povijesni i etnografski izvori, fragmenti herbarija, kuharica, *ljekaruša*, pričanja o životu, brojalice, bajke, predaje, narodne šale, tradicijski napjevi (primjerice međimurski i vrhovački), izvorna kazivanja, parabole, sevdalinke, balade, usmene lirske pjesme, ljubavne i mitsko-obredne. Čitatelj se katkad bori s procesiranjem informacija, rekonstrukcijom značenja i sažimanjem teksta u priču, uvučen u nepredvidljivo polje tekstnih silnica s gustim i klizajućim referencama, kamo ga vode podrubne bilješke. Dopušteno mu je ipak predahnuti i prepustiti se čistom literarnom užitku u profinjenom slogu s pulsirajućim ritmom *pjesme u prozi*:

„Njegov je pogled (vodenjakov, op. a.) otplovio s hipnotizirajućega sutonskog prizora prema djevojčinu licu, istodobno iskrivljenom od ushićenja i užasa. Topao zrak, pomahnitao od popodnevene vrućine, titrao je ispod njezinih raširenih nosnica. Rukom je snažno pljusnula po vodi. Po nabrekloj žili na njezinu vratu znao je da se ljuti. A znao je i zašto. Dopustivši suncu da je zavara, opet je propustila priliku da u prvim večernjim satima konačno bude omjesečenom osječkom Ofelijom.“ (*Draus*)

Pripovjedni prostor sublimira vrijeme u otvorenosti prema različitim vremenskim slojevima; povijesnim, pretpovijesnim i nepovijesnim ili mitskim. Fabulacijom povijesne ljubavne priče Keltkinje Dagumene i Rimljanina P. Antonija (*Ar muir*), engleske balade (*Proljeće*) ili čakovečke obiteljske priče o povratku iz ruskog zarobljeništva (*Duh iz boce*), pripovjedačica multivokalno i polifonijski razastire i postavlja u nove suodnose zbiljske, tradicijsko-mitske i izmaštane svjetove, nastanjujući ih bićima iz folklorne baštine (Palunkova žena, zmijska kraljica): „No, ako smo satkani od života koji su prošli, prozor

uokviren plavim, odškrinut će se.“ Tragovi prošlosti, upisani u prostor (ruralni, urbani ili velegradski), postaju indicije za gradnju novih zapleta koji se odvijaju u sadašnjosti. Najbogatiji se izvor za semiotičko preslagivanje svakodnevice nalazi u prostoru tradicijskoga. Pučka pobožnost – proštenja i čudotvorne slike Majke Božje – vilinska znamenja, otkanje i rozganje, Marijin kršćanski i Marijin folklorni lik (pretkršćanska Mara), Juraj/Jarilo, Diva Grabovčeva, gorske vištice i coprnicice, hermafroditi, vodenjaci, vodenkinje, *gavanuša* ili urokljivo oko fantazijski su koliko i zbiljski fenomeni/bića.

Prostor nije dakle mjesto događaja, već mnogo više: „Upamtivo je ono što se može sanjati o kakvu mjestu“ (De Certeau, *Invencija svakodnevice*, 2002., str. 174.). Tubitak se ostvaruje jedino u praksama prostora. Međimurje (Sveti Juraj na Bregu), dalmatinsko zaleđe, Imotska krajina, sjeverna Hrvatska (Ozalj), Slavonija (Osijek), Zagreb, Hercegovina (Blidinje), Bosna (Sarajevo) prostori su koji komemoriraju lokalne predaje s tragovima arhetipskoga i mitskoga. Ispremiješanost predmetnomotivskih jedinica, mjestimice i pravi semiotički *rašomon*, primjerice od Egipta i Tibeta do Blidinja (*Bharal*) ne znači kaos. U tekstu je naime svaki detalj, često i osjetilno sinestezijski utjelovljen, umrežen u disperzivni semiotički raster, a njegovo značenje ovisi samo o stajalištu s kojega ga promatramo: „Cijeli je svijet premrežen mirisima, okusima, zvucima, rečenicama i značenjima. Poput Marine krune, i moj će plavo-zeleni herbarij otplaviti voda.“ (*Dotiče me bilje*). Naratorica se ne odriče ni lektirnoga iskustva, primjerice *Slavuja i ruže* Oscara Wildea, kao ni Flauberta koji se savršeno uklopio u zavodljivu leoninsku rimu naslovne sintagme (*Kao ruža, kao zvijer, dragi moj Flaubert*).

Autobiografsko, etnografsko, literarno

Priča za Lidiju Bajuk nije ekvivalent onomu što su ruski formalisti nazvali fabulom. Priča u folkloru nikada ne postoji bez pričanja kako je to istaknuto u naslovu znamenite studije Maje Bošković-Stulli (*Priče i pričanje*, 2006.) i ona nužno uključuje vrijeme života (*Zeiterlebnis*) koje su strukturalisti isključili iz znanstvenoga fokusa, zatvarajući se u granice (pisanoga) teksta. Pričanje (naracija) živi u nevjerojatnoj raznolikosti žanrova, može ga iznijeti svaki artikulirani oblik jezika, u govoru, pismu, slici, pokretu ili gestama; javlja se u svim vremenima, na svakom mjestu, u svakom društvu; započinje s poviješću čovječanstva: „naracija je internacionalna, transhistorijska, transkulturalna; ona je jednostavno ovdje, kao i sam život“. (Barthes, *Image, Music, Text*, 1977., str. 79.). Narativni obrat u humanističkim i društvenim znanostima označio je povratak „malih priča“ s povlaštenim mjestom autobiografskih naracija

kontaminirajući ih zamućivanjem discipliniranih granica, a nepovjerenje u objektivnost i autoritet etnografskog teksta postmoderna etnografija nadoknađuje vraćanjem lica etnografu kao subjektu, kulturno i biografski uvjetovanom, ograničene perceptivne i spoznajne moći. Priče Lidije Bajuk povezuje autobiografsko pričanje u širokom rasponu od naratorskoga Ja u fikcionalnim pričama (kratkim pričama u užem smislu), lirskoga Ja u ulomcima pjesama u prozi, epistolarnoga i dnevničkoga Ja u autobiografskim ekskursima do autorefleksivnoga Ja u esejskim formama i različitim žanrovskim meandrima autoetnografskoga teksta sve do oblika literarne/umjetničke/fiksijske autoetnografije.

Postmoderni autoetnografski tekst baštini aporetičnost novih situacija *znanstvenoga znanja*, smještajući se između autobiografskog, etnografskog i literarnog. Nagovijestio je to u domaćim okvirima proboj novoga usmenoknjiževnoga i folklorističkoga žanra *pričanja o životu*, kojemu je Maja Bošković-Stulli 80-ih godina (*Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, 1984.) izborila mjesto smještajući ga na granici između „iskazivanja isječka zbiljskoga života“ i fiksijsko-literarnoga. Za pričanja o životu kao zametku autoetnografska žanra s tipičnim mjestom u životu zajednice, „u vlastitoj maloj grupi“ paradigmatičan je primjer priče *Znakovi i praznine*. Kroz pričanja o vlastitoj prošlosti, završnim školskim priredbama uz pozdrav „Za Domovinu s Titom!“, naratorica autoetnografski motri vlastitu grupu i osobnim iskustvima posređuje ideologiziranu socijalnu stvarnost Jugoslavije. Autoetnografska naracija isprekidana je esejskim formama na podlozi znanstvenih rasprava Maje Bošković-Stulli: „*Pričanja o životu* autentična su i originalna, neponovljiva i pristrana, izgovorena i neizgovorena, jednokratna i izabrana dokumentiranja osobnih ili preuzetih iskustava. Njima se potvrđujemo, dokazujemo, opravdavamo i oslobađamo. Prožimanje stvarnoga i izmišljenoga istodobno obilježava i pričanje i njegovo prihvaćanje, jer je istinitost ispričanoga uglavnom neprovrjeljiva. Događaj se pamti toliko dugo koliko dugo živi sjećanje na njegov iskaz, ovisno o pripovjedačevu iskustvu, doživljaju, rječitosti...“

Ne iznevjeravajući etnografsku intenciju, autobiografska naracija izlazi iz kruga vlastitih iskustava i doživljaja te nužno zahvaća u kontekst u kojemu interaktivno nalazi potvrdu vlastite autorefleksije. U još jednom umetnutom eseju u istoj priči Bajuk opisuje povezanost osobnog i kolektivnog: „Narušenu ravnotežu između subjektivnosti i objektivnosti premošćuje opisno-metaforički tekst obogaćen dijalogom, prvim licem jednine, životopisom, ironijom, digresijom, stiliziranjem. *Etnografija o drugom* postaje *etnografija o sebi*.“ Slabljenje analitičko-istraživačke etnografske distance sve do naglašenoga osjetilnoga utjelovljenja u drugima koji su s naratoricom u bliskim rodbin-

skim vezama, što bi se moglo uvrstiti u *intimnu etnografiju*, vidljivo je u priči *Znamenje*. Naratorica prepričava kazivanje o vilama svoje ujne Ane Klobučarić, rođ. Sabolić (poznate iz *Kneje*), dopunjujući ih razgovorom o vilama s djevojčicom Mirtom, svojom nećakinjom. Pričanje o bizarnim nesrećama koje su se 2008. događale u njezinu užem zavičaju (Sveti Juraj na Bregu), nakon što se srušio toranj crkve, za kojima je uslijedilo vilinsko znamenje, isprepliće se s usmenim predajama i etnološkim esejskim refleksijama na podlozi znanstvenih rasprava (Vitimir Belaj) sve do izravnoga citiranja folklornoga teksta prema zapisu etnomuzikologa Franje Kuhača. U istoj priči naratorica i najvažniji događaj iz vlastite životne priče datira događajem u kolektivnoj, nacionalnoj povijesti: „Na Dan priznanja suverene Republike Hrvatske tiho sam plakala slaveći rođenje svojih majušnih blizankā.“

U otporu prema bestežinskome stanju *tekuće modernosti* (Bauman) i konformističkome zahtjevu nevezivanja, Lidija Bajuk ne odustaje od sjećanja, od zajednice, od pripadnosti. Uplitanje terenskih zapisa, stvarnih i virtualnih razgovora s kazivačima i etnoloških teorijskih promišljanja napreduje s vremenom, prateći u kasnijim prozama autoričino znanstveno profiliranje. Etnografija refigurirana autobiografijom sve do *velike životne priče* Lidije Bajuk (*Znakovi i praznine*) bila bi međutim nepotpuna bez njezina literarnoga refleksa/talenta. Flaubert je dakle za Lidiju Bajuk u svim njezinim ulogama ostao neupitan. Snagom priče/pričanja, vraćen je auratski *benjaminovski* sjaj tradicijskom, identitetnom.

Ružica PŠIHISTAL